

JAMOAT TARTIBI TUSHUNCHASI VA UNING NAZARIY HUQUQIY ASOSLARI

O‘zbekiston Respublikasi
Jamoat xavfsizligi universiteti
o‘qituvchisi, leytenant

A.O.Toshmurodov

Annotatsiya

Ushbu maqolada jamoat tartibi tushunchasining ilmiy-nazariy mazmuni, uning tarixan shakllanish jarayoni hamda huquq tizimidagi o‘rni tahlil qilinadi. Xalqaro va milliy huquqshunos olimlarning yondashuvlari asosida jamoat tartibining mohiyati ochib berilib, uning shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini uyg‘unlashtirishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, jamoat tartibining huquqiy asoslari va nazariy funksiyalari tahlil qilinib, uni ta’minlashda huquqiy ong va ijtimoiy mas’uliyatning roli asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: jamoat tartibi, huquqiy tartib, jamoat xavfsizligi, huquqiy davlat, huquqiy ong, ijtimoiy nazorat, jamoat tartibi prinsiplari, fuqarolarning huquq va erkinliklari.

Аннотация

В данной статье анализируется научно-теоретическое содержание понятия общественного порядка, процесс его исторического формирования и его место в правовой системе. На основе подходов международных и национальных ученых-правоведов раскрывается сущность общественного порядка, освещается его значение в гармонизации интересов личности, общества и государства. Также анализируются правовые основы и теоретические функции общественного порядка, обосновывается роль правосознания и социальной ответственности в его обеспечении.

Ключевые слова: общественный порядок, правопорядок, общественная безопасность, правовое государство, правосознание, общественный контроль, принципы общественного порядка, права и свободы граждан.

Abstract

In this article, the scientific and theoretical content of the concept of public order, the process of its historical formation, and its place in the legal system are analyzed. Based on the approaches of international and national legal scholars, the essence of public order is revealed, and its significance in the harmonization of the interests of the individual, society, and the state is highlighted. Also, the legal foundations and theoretical functions of public order are analyzed, and the role of legal awareness and social responsibility in its provision is substantiated.

Key words: public order, legal order, public safety, rule of law, legal consciousness, public control, principles of public order, rights and freedoms of citizens.

Kirish

Jamiyat barqarorligi, fuqarolarning xavfsizligi va huquqiy davlatni barpo etish masalalari jamoat tartibini ta'minlash bilan chambarchas bog'liqdir. Jamoat tartibi jamiyatda mavjud ijtimoiy munosabatlarning izchil va muvozanatli rivojlanishini ta'minlovchi asosiy huquqiy-ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Aynan jamoat tartibi orqali shaxs erkinliklari, jamoat manfaatlari hamda davlat hokimiyatining vakolatlari o'rtasidagi muvozanat ta'minlanadi.

Bugungi globallashuv va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida jamoat tartibining mazmuni yanada kengayib, u nafaqat huquqbuzarliklarning oldini olish, balki jamiyatda huquqiy ong va madaniyatni yuksaltirishning muhim vositasiga aylanmoqda. Shu bois jamoat tartibi tushunchasini nazariy-huquqiy jihatdan tahlil qilish, uning tarixiy shakllanishi, ilmiy talqinlari hamda huquqiy asoslarini chuqur o'rganish dolzarb ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur ilmiy-ommabop maqolaning maqsadi jamoat tartibi tushunchasining nazariy-huquqiy mohiyatini ochib berish, xalqaro va milliy huquqshunos olimlarning qarashlari asosida uning mazmunini tahlil qilish hamda jamoat tartibini ta'minlashning huquqiy mexanizmlarini yoritishdan iborat.

Jamoat tartibi tushunchasi insoniyat jamiyati bilan birga tarixan shakllanib kelgan ijtimoiy-huquqiy hodisadir. Dastlabki ibtidoiy jamiyatlarda jamoat tartibi yozma huquq normalari bilan emas, balki urf-odatlar, an'analar va axloqiy qoidalar orqali tartibga solingan. Jamiyat a'zolarining xulq-atvori jamoa manfaatlariga bo'ysundirilgan bo'lib, tartib buzilishi jamoa tomonidan qoralanish yoki jazo choralariga sabab bo'lgan.

Qadimgi davlatlar davrida jamoat tartibi tushunchasi asta-sekin huquqiy mazmun kasb eta boshladi. Masalan, Qadimgi Bobil, Misr va Rim davlatlarida jamoat osoyishtaligi va xavfsizligini ta'minlash davlat hokimiyatining muhim vazifalaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Ayniqsa, Rim huquqida jamoat tartibi "public order" (ordo publicus) tushunchasi bilan ifodalanib, u davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan normalar majmuasi sifatida shakllangan.

O'rta asrlarda jamoat tartibi diniy va feodal huquq normalari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Bu davrda tartibni saqlash asosan monarxlar, feodal hukmdorlar hamda diniy institutlar tomonidan amalga oshirilgan. Jamoat tartibini buzish nafaqat huquqiy, balki axloqiy va diniy qoidabuzarlik sifatida ham baholangan.

Yangi davrga kelib, ayniqsa huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati g'oyalarining shakllanishi bilan jamoat tartibi tushunchasi zamonaviy mazmunga ega bo'ldi. Ma'rifatparvarlik davrida jamoat tartibi shaxs erkinliklari va davlat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlovchi huquqiy mexanizm sifatida talqin etildi. Qonun ustuvorligi, inson huquqlari va jamoat xavfsizligi jamoat tartibining asosiy tarkibiy elementlariga aylandi.

Hozirgi zamonda jamoat tartibi tushunchasi milliy va xalqaro huquq normalari bilan mustahkamlangan bo'lib, u jamiyat barqarorligi, fuqarolarning xavfsizligi hamda huquqiy madaniyatni ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim institut sifatida e'tirof

etiladi. Jamoat tartibi — bu jamiyatda oʻrnatilgan, fuqarolarning xulq-atvorini tartibga soluvchi ijtimoiy va huquqiy normalar majmui boʻlib, u umumiy osoyishtalik, xavfsizlik va barqarorlikni taʼminlashga xizmat qiladi. Jamoat tartibi shaxs, jamiyat va davlat manfaatlari uygʻunligini ifodalovchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Keng maʼnoda jamoat tartibi fuqarolarning jamoat joylarida oʻzini tutish qoidalari, axloq normalari, urf-odatlar va huquqiy talablarning yigʻindisini anglatadi. Tor maʼnoda esa u asosan huquq normalari bilan tartibga solinadigan va davlat tomonidan himoyalangan ijtimoiy munosabatlar tizimidir.

Jamoat tartibi tushunchasi koʻplab xalqaro va milliy huquqshunos olimlar tomonidan turlicha talqin etilgan boʻlib, ularning fikrlari mazkur institutning mazmun-mohiyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Xalqaro huquqshunos olimlardan biri G. Kelsen jamoat tartibini huquqiy tartibning muhim tarkibiy qismi sifatida baholab, uni davlat tomonidan majburiy kuch bilan taʼminlanadigan normativ tizim deb taʼriflaydi. Uning fikricha, jamoat tartibi qonun ustuvorligini taʼminlash orqali jamiyat barqarorligini mustahkamlaydi.

Fransuz huquqshunosi M. Pradel jamoat tartibini jamiyat osoyishtaligi, xavfsizligi va axloqiy qadriyatlarini himoya qiluvchi huquqiy mexanizm sifatida izohlaydi. Unga koʻra, jamoat tartibi davlatning huquqni muhofaza qilish faoliyatida ustuvor yoʻnalishlardan biridir.

Rossiyalik olim A.V. Malko jamoat tartibini huquqiy tartibning ijtimoiy koʻrinishi sifatida taʼriflab, unda shaxs, jamiyat va davlat manfaatlari uygʻunlashishini alohida taʼkidlaydi. U jamoat tartibini taʼminlashda faqatgina davlat majburlovi emas, balki ijtimoiy ong va huquqiy madaniyat ham muhim ahamiyatga ega ekanini qayd etadi.

Milliy huquqshunos olimlarimizdan X.T. Odilqoriyev jamoat tartibini fuqarolarning jamoat joylarida qonun va axloq normalariga muvofiq xulq-atvorini taʼminlovchi ijtimoiy-huquqiy holat sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, jamoat tartibi huquqiy davlatning ajralmas belgilaridan biridir.

Shuningdek, A.X. Saidov jamoat tartibini inson huquqlari va erkinliklarini roʻyobga chiqarishning zaruriy sharti sifatida baholab, tartib va erkinlik oʻrtasidagi muvozanatni taʼminlashda uning oʻrni beqiyos ekanini taʼkidlaydi.

Professor Z.M. Islomov esa jamoat tartibini jamiyatda huquqiy intizomni mustahkamlovchi, huquqbuzarliklarning oldini oluvchi muhim institut deb hisoblaydi va uni ta'minlashda profilaktik choralar muhim rol o'ynashini qayd etadi.

Mazkur olimlarning qarashlari jamoat tartibi tushunchasining ko'p qirrali ekanini ko'rsatib, uning nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy va axloqiy ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi.

Tarixan shakillangan jamoat tartibining bugungi kunda huquqiy asoslari davlatda huquqiy tartibni ta'minlashga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar tizimi orqali belgilanadi. Ushbu asoslar jamoat tartibini ta'minlashda davlat hokimiyati organlarining vakolatlarini, fuqarolarning huquq va majburiyatlarini hamda huquqbuzarliklar uchun javobgarlik choralari aniq belgilab beradi.

Avvalo, jamoat tartibining huquqiy poydevori O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan. Konstitutsiyada inson huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e'tirof etilishi bilan birga, ularni amalga oshirish jamiyat va davlat manfaatlariga zid bo'lmasligi lozimligi belgilangan. Mazkur konstitutsiyaviy qoida jamoat tartibini ta'minlashda shaxs erkinliklari va jamoat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

Jamoat tartibini huquqiy jihatdan ta'minlashda ma'muriy va jinoiy qonunchilik muhim o'rin tutadi. Ma'muriy huquq normalari jamoat joylarida belgilangan qoidalarga rioya etilishini, mayda huquqbuzarliklarning oldini olish va ularni tezkor bartaraf etishni nazarda tutadi. Jinoiy qonunchilik esa jamoat tartibiga jiddiy tahdid soluvchi qilmishlar uchun qat'iy javobgarlik choralari belgilab, jamiyat xavfsizligini himoya qiladi.

Shuningdek, jamoat tartibini ta'minlashga qaratilgan maxsus qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar ham muhim ahamiyatga ega. Ular huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini tartibga solish, profilaktik choralarni amalga oshirish hamda jamoatchilik ishtirokini kengaytirishga yo'naltirilgan. Bunda ichki ishlar organlari, mahalliy davlat hokimiyati va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Huquqiy davlat sharoitida jamoat

tartibini ta'minlash faqatgina majburlov choralariga emas, balki huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishga ham tayanadi. Shu bois huquqiy asoslar tizimida profilaktika, targ'ibot va jamoatchilik nazorati muhim elementlar sifatida namoyon bo'ladi.

Huquq nazariyasida jamoat tartibi ko'pincha "huquqiy tartib" tushunchasi bilan uyg'un holda tahlil qilinadi. Biroq mazkur tushunchalar o'zaro yaqin bo'lsa-da, aynan bir xil mazmunga ega emas. Huquqiy tartib — bu jamiyatda huquq normalarining amalda ro'yobga chiqishi natijasida shakllangan umumiy huquqiy holat bo'lsa, jamoat tartibi huquqiy tartibning jamiyat hayotidagi tashqi va ijtimoiy ko'rinishini ifodalaydi.

Nazariy jihatdan jamoat tartibi ijtimoiy munosabatlarni barqarorlashtiruvchi huquqiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. U shaxslarning jamoat joylaridagi xulq-atvorini, o'zaro munosabatlarni va jamiyat manfaatlariga zid bo'lmagan faoliyatini tartibga soladi. Shu bois jamoat tartibi huquqiy normalar bilan bir qatorda axloqiy qoidalar, urf-odatlar va ijtimoiy nazorat institutlari bilan ham uzviy bog'liqdir.

Ilmiy yondashuvda jamoat tartibining markazida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining muvozanati turadi. Mazkur muvozanat huquqiy cheklovlar va ruxsatlar tizimi orqali ta'minlanadi. Huquqiy cheklovlar shaxs erkinliklarini inkor etmaydi, balki ularni boshqa shaxslarning huquq va erkinliklari bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Aynan shu jihat jamoat tartibini demokratik huquqiy davlat sharoitida legitim institut sifatida namoyon etadi.

Nazariy-huquqiy tahlilda jamoat tartibining funksional jihatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Ular tartibga soluvchi, himoya qiluvchi, profilaktik va tarbiyaviy funksiyalarda namoyon bo'ladi. Tartibga soluvchi funksiya ijtimoiy munosabatlarni huquqiy qoidalar asosida yo'naltirsa, himoya qiluvchi funksiya fuqarolarning huquq va erkinliklarini asrashga xizmat qiladi. Profilaktik funksiya huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan bo'lsa, tarbiyaviy funksiya jamiyatda huquqiy ong va mas'uliyatni shakllantirishga yo'naltiriladi. Shuningdek, zamonaviy huquqiy nazariyada jamoat tartibi ijtimoiy nazoratning muhim shakli sifatida baholanadi. Bu nazorat faqat davlat majburlov choralariga tayanib qolmay, balki jamoatchilik

ishtiroki, fuqarolik institutlari va ijtimoiy mas'uliyat mexanizmlari orqali amalga oshiriladi. Ushbu yondashuv jamoat tartibini ta'minlashda demokratik tamoyillar va inson huquqlarining ustuvorligini ta'kidlaydi. Jamoat tartibining nazariy-huquqiy tahlili uni tor ma'nodagi huquqbuzarliklarning oldini olish vositasi sifatida emas, balki keng qamrovli ijtimoiy-huquqiy institut sifatida anglash imkonini beradi. Bunday ilmiy yondashuv jamoat tartibini ta'minlashga oid huquqiy siyosatni takomillashtirish va uning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda mazkur maqolada jamoat tartibi tushunchasi nazariy-huquqiy jihatdan kompleks tahlil qilinib, uning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati ilmiy asosda yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jamoat tartibi huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining barqaror faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi muhim ijtimoiy-huquqiy institut hisoblanadi. U shaxs huquq va erkinliklarining amalda ro'yobga chiqishi, jamiyat xavfsizligi hamda davlat hokimiyatining legitimligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ilmiy tahlil jarayonida jamoat tartibining huquqiy tartib bilan uzviy bog'liqligi bilan birga, uning mustaqil mazmun va funksional xususiyatlarga ega ekanligi asoslab berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. – T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi nashri.
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi nashri.
4. O'zbekiston Respublikasi “Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi” 2021-yil 29-noyabr.
5. O'zbekiston respublikasi ichki ishlar organlari to'g'risidagi qonun. 2016-yil 16-sentabr.
6. O'zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida”gi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami.

7. O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi.
8. “Ichki ishlar organlarining jamoat tartibin saqlash va xavfsizlikni ta’minlash faoliyatini boshqarish” Darslik, IIV akademiyasi 2021-yil (Mualliflar: I.Ismoilov, J.S.Muxtorov, F.N.Shukurov).